

О.А. Руснак

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЕТЬЄНА ЖІЛЬСОНА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФІЇ

У статті аналізуються сучасні наукові трактування взаємовідношень таких явищ, як «релігійна філософія» та «загальна філософія». Визначається місце та структура релігійно-філософської концепції Е. Жільсона, французького томіста ХХ ст., у контексті аналізу розвитку всієї Західної філософії.

Необхідність дослідження питання місця сучасного томізму і творчості Етьєна Жільсона (1884 – 1978 рр.), зокрема в історії філософсько-релігієзнавчої думки, полягає у проблемі граничності положення вказаного ідейного напрямку. Вказана течія знаходиться на межі релігії та філософії і поєднує у собі, з одного боку – віру у непорушні істини християнського віровчення у католицькому змісті, а з іншого – теолого-філософські ідеї Томи Аквінського, а також здобутки сучасних філософських течій, наприклад, екзистенціалізму, феноменології тощо. Аналіз вказаного неможливо уявити поза межами осмислення духовної спадщини авторів, які намагались розкрити вказані ідеї.

Виникнення сучасного томізму пов'язують з енциклікою римського папи Льва ХІІІ «*Aeterni patris*» (1879 р.). Вказаний документ визначив нові напрямки розвитку католицької філософії взагалі і, зокрема, були визначені певні ідейні пріоритети, в яких головна перевага віддавалась наслідуванню у філософії позицій Аквіната.

Центральне місце у філософії томізму займає проблема аналізу категорії «сущє» та ототожнення її з біблійними уявленнями про християнського Бога. На думку томістів ХХ ст., саме аналіз поняття «буття» дозволяє вказати на їх місце серед інших філософських систем.

Спроби аналізу сутності надприродного «сущого» як загальної філософської категорії «сущє» виникають ще за часів античної філософії. Першим розпочав «використовувати поняття “сущє” античний мислитель Парменід» задля пояснення існуючого [1, с. 12]. В подальшому вказану категорію використовували Платон та Аристотель, створюючи власні філософські системи, якими намагались використовувати вказане поняття не лише для пояснення сутності окремих речей, а й у вигляді метафізичної ідеї надприродного. Це призвело до появи перших природних теологій [2].

В епоху Середньовіччя християнські теологи та богослови, розмірковуючи над вічними істинами християнського віровчення, розпочали вживати античну спадщину у вигляді компіляцій автора пізньої Античності Плотіна. Характерною ознакою середньовічної християнської думки було ототожнення Бога Біблії та філософського поняття «Сущє» або «Буття». Вказане ототожнення призвело до спроб поєднати пізнавальні можливості розуму й християнське одкровення. Боєцій, Августин Аврелій, Ансельм Кентерберійський, Тома Аквінський та багато інших середньовічних ченців-богословів створювали теолого-філософські системи, які були різними за змістом, але тотожними за своєю метою – пояснити Божественне Буття, використовуючи розум [3].

Наступна історія розвитку філософської думки розвивалася, з одного боку, у межах християнської філософії, це пізня схоластика, характерними представниками якої можна вважати Франсіско Суареса і Дунса Скота, та протестантська релігійна філософська думка: Мартін Лютер, Якоб Беме; з іншого боку, виникають філософські течії Нового

часу: Рене Декарта, Бьєза Паскаля, Баруха Спінози та англійські емпіричні і сенсаціоналістські школи Френсіса Бекона, Джона Локка і Девіда Юма, які намагались виокремити філософію та релігію [2].

Наприкінці XVIII століття виникає критична філософія І. Канта, в результаті якої відбулось спростування можливості існування метафізики як філософської науки взагалі. Головним питанням будь-якої метафізики є питання про можливість розуміння та визначення сутності категорії «сущє». Знищення метафізики створює понятійний вакуум, внаслідок якого виникають такі явища, як романтизм початку XIX століття, і течії, подібні до позитивізму О. Конта та Г. Спенсера [2].

Кінець XIX та початок XX століття характеризуються виникненням нових філософських течій, які відображали кризу, що склалась у філософії внаслідок критицизму та позитивізму.

Аналізуючи сучасну філософську думку, наслідуючи томістичним поглядам щодо класифікації в історії філософії, згідно з якою, головна різниця між тими чи іншими напрямками полягає у їх ставленні до питання можливості існування метафізики та розуміння ними проблеми структури буття, католицький філософ другої половини XX ст. Ю.М. Бохенський [4] виділяє кілька головних течій.

1. Філософія матерії – напрямок, який включає в себе логічний неопозитивізм, структуралізм, філософію мови, які виникли внаслідок кризи соціології, біології та натуральної психології кінця XIX століття тощо, а також усю філософію матеріалізму. Схожість між вказаними течіями полягає у бажанні їх представників за допомогою, як вони вважають, «наукових фактів» вивчати «матерію» в тому чи іншому вигляді. Головні представники: Б. Рассел, Л. Вітгенштайн, К. Маркс тощо [4].

2. Філософія існування – напрямок, виникнення якого пов'язують з екзистенціалізмом (головний представник – М. Гайдеггер), з фактом виокремлення у Середньовіччі «концептуального розрізнення у категорії буття двох моментів: сутності та існування» [4, с. 337]. Філософи-екзистенціалісти основну увагу приділяють «існуванню», нехтуючи «сутністю» буття [4].

3. У напрямку філософії сутності – феноменології (головний представник – Е. Гуссерль) позитивним є те, що «її представники вороже відносяться до природного емпіризму та матеріалізму у всіх його проявах» [4, с. 56]. Основний метод феноменології є опис «феноменів» безпосередньої даності, об'єктом її дослідження – «сутність». Даний напрямок схожий з філософією існування у своєму бажанні аналізувати лише один бік дійсності, але протилежний екзистенціалізму за змістом.

Окрім вказаних головних течій сучасності, згідно Ю.М. Бохенські, існують також, наприклад, філософія життя, філософія ідеї тощо. Але ці напрямки не здійснюють на сучасну філософію та науку значного впливу. Вони не є масовими, як марксизм та екзистенціалізм, до того ж, на думку дослідника, в них немає майбутнього [4].

4. Останній розділ монографії Ю.М. Бохенські «Сучасна світова філософія» [4] присвячений опису «найважливішого напрямку сучасної філософії» [4, с. 237] – філософії буття. Головна особливість представників даного напрямку полягає у намаганні ними в тому чи іншому вигляді відновити метафізику та онтологію у якості обов'язкових складових частин будь-якої філософської системи. Таким чином, автор немовби намагається звести еволюцію всієї сучасної філософії до вказаної ідейної течії, в якій начебто відбувається злиття філософії існування та сутності, феноменології та екзистенціалізму.

Аналізуючи вказаний напрямок, Ю.М. Бохенські виділяє окремих філософів і філософські школи, в центрі уваги яких знаходиться всезагальна філософська категорія «сущє». Одним з таких напрямків є томізм, який у сучасній науковій літературі ще

називають «неотомізмом» [4, с. 239]. Головною метою діяльності представників вказаної школи є розвиток релігійно-філософського вчення Томи Аквінського (1224/5 – 1274). Етьєн Жільсон, науковій спадщині якого присвячене дисертаційне дослідження, також є представником вказаної школи.

Класифікація, запропонована польським томістом Ю.М. Бохенські, в якій місце тої чи іншої філософської системи визначається в залежності від методу аналізу поняття буття, в якій філософія буття та сучасний томізм виступають центральним філософським явищем, не є основною та загальноприйнятною в сучасній, в основному російській науковій літературі, яка присвячена загальним питанням періодизації та класифікації історії Новітньої філософії. Мова йде в першу чергу про монографії [5] пострадянського періоду, в яких аналізується розвиток всієї Західної філософії. У більшості з них для класифікації використовується синтетичне поняття – сучасна релігійна філософія, яке включає, в основному, такі філософські напрямки ХХ ст., в яких існує поєднання філософських та релігійних ідей, – це Російська релігійна філософія, неопротестантизм, а також сучасна католицька філософія. У складі останньої автори виділяють модернізм, неоагустинізм, скотизм, суаресізм, неотомізм, тощо. Тобто головним критерієм визначення місця у структурі сучасної Західної філософії подібних систем виступає ознака поєднання релігійних та філософських ідей або наслідування тому чи іншому теолого-філософському напрямку Середньовіччя.

Подібна класифікація, в основному, не є прийнятною серед представників так званої «релігійної філософії». Ідейні творці сучасного томізму такі як, наприклад, вищезгаданий Ю.М. Бохенські (Польща) [4], а також інші: Е. Жільсон (Франція) [2], [3], Е. Корет (Німеччина) [6], Ж. Марітен (Франція) [7], тощо, в основному згодні з тим, що у дійсності не існує синтетичних явищ, таких як релігійна філософія. До того ж, якщо хтось і вживає таке поняття, наприклад, як – християнська філософія, то це лише є умовним мовним конструктом для позначення певної історико-філософської епохи. Наприклад, Е. Жільсон вказував на те, що «не існує християнської математики або християнської фізики, тому окремої християнської філософії також не існує..., казати про якусь філософію про те, що вона є християнською за своєю сутністю – це нонсенс» [2, с. 43].

На думку згаданих вище філософів, твердження про існування окремої релігійної, або, зокрема, християнської, католицької та протестантської філософії, створює прецедент, в результаті якого необхідно вирішувати питання про істинність тої чи іншої релігії, або того чи іншого напрямку у християнстві, або конкретної християнської філософії. Виникнення таких питань не є прийнятним у середовищі сучасних західних філософів. До того ж, аналізуючи середньовічні приклади філософствуваль, усі ці автори згодні з тим, що поєднання розуму та християнської віри ні в якому разі не призводить до виникнення якихось специфічних «релігійно-філософських» вчень, які за своїм змістом начебто відрізняються або конкурують зі Священним Вченням. Відповідно усі подібні філософствування є лише спробами осягнути, точніше розумом усвідомити, «об'єкти» християнської віри. Тому для них спільною є думка про те, що їхній тип філософствування за своєю суттю нічим не відрізняється від філософії Аристотеля або Канта [2].

У радянські часи існувала специфічна класифікація католицьких філософів. Вказана філософія в цілому оцінювалась з позицій наукового матеріалізму, відповідно у вигляді релігійно-філософського анахронізму. Подібна філософія вважалась певною філософською еkleктикою, тобто не самодостатньою філософською системою.

Подібний погляд, притаманний більшості радянських авторів щодо аналізу структури католицької філософії сучасності, можливо розглянути на прикладі монографії М. Желнова «Критика гносеології сучасного неотомізму» [8], в якій автор виділяє три, на його думку, головні напрямки у католицизмі – це послідовники: Дунса Скота; Франсіска

Суареса; Томи Аквінського, відповідно яким, у свою чергу, наприклад, неотомістів можливо розділити спрощено на наступні течії: неокантіанців, прагматистів, позитивістів та екзистенціалістів. Критерієм класифікації М. Желнов вважає запозичення сучасними томістами відповідних ідей з тої чи іншої вищезгаданої філософської системи [8].

В сучасних російських дослідженнях щодо даної проблематики кінця ХХ – початку ХХІ ст. існують дві тенденції:

- перша – це часткове наслідування радянським зразкам: Н. Лобковіц [9] тощо;
- друга – простежується у статтях С. Неретиної [10], в яких католицька філософія та творчість Е. Жільсона, яка є частиною томізму ХХ ст., розглядається у значенні самобутньої цілісної творчості, що знаходиться на одному рівні з іншими сучасними філософськими течіями.

Серед українських авторів проблема визначення місця католицької філософії є також достатньо поширеною, такою, що викликає певний інтерес у дослідників. Варто звернути увагу на праці Б. Бичко [11], О. Маліновської [12].

О. Маліновська у своїй кандидатській дисертації «Проблеми соціальної філософії у творчості Жака Марітена» комплексно досліджує літературу з питання визначення місця і структури неосхоластичної філософії. У підрозділі вступу «Наукова новизна» авторка вказує на те, що досліджений матеріал дає змогу стверджувати, що всупереч усталеній позиції про те, що філософія Ж. Марітена є неотомістською (що пояснювалось вище на прикладі аналізу літератури радянських часів), вважає, що «філософська позиція Ж. Марітена є томізмом» [12, с. 7]. І вказане можна стверджувати по відношенню до всіх філософів вказаного напрямку, в тому числі це відноситься і до творчості томіста Е. Жільсона, який працював у ХХ ст. у Франції паралельно з Ж. Марітенем.

Таким чином, автор статті вважає більш науково обґрунтованим та толерантним, з огляду на сучасні релігійно-трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, вживати у науковій літературі релігійного та філософського змісту по відношенню до філософів, які працювали у ХХ ст. (а деякі з них працюють і сьогодні), замість понять «католицька філософія» та «неотомізм» такі поняття та терміни як: «релігійна філософія», «християнська філософія», «неосхоластика», «томізм ХХ ст.» та, наприклад, «сучасний томізм Е. Жільсона», тобто в залежності від рівня об'єднання явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доброхотов А.Л. Категория бытия в классической западноевропейской философии. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 248 с.
2. Жильсон Э. Избранное. Введение в философию св. Фомы Аквинского. Серия: Книга света. – Издат.: Университетская книга, 1999. – Т. 1: Томизм. – 496 с.
3. Жильсон Э. Избранное: Христианская философия. – Серия: Книга света. – М., Росспэн, 2004. – 704 с.
4. Бохеньский Ю. Духовная ситуация времени // Вопросы философии. – 1993. – № 5. – С. 94-98.
5. Антология средневековой мысли: Теология и философия европейского Средневековья: В 2 т. / Институт философии РАН; Русский Христианский гуманитарный ин-т / Светлана Сергеевна Неретина (ред.), Светлана Сергеевна Неретина (сост.), Людмила Викторовна Бурлака (сост.). – СПб.: РХГИ, 2002. – 635 с.: ил. – Библиогр.: С. 608-627. – Т. 2. – 635 с.
6. Корет Э. Основы Метафизики: Учеб. пособие. – Киев: Тандем, 1998. – 246 с.
7. Маритен Ж. Избранное: Величие и нищета метафизики. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. – 607 с.
8. Желнов М.В. Критика гносеологии современного неотомизма. – М.: Издат-во Моск. ун-та, 1971. – 359 с.
9. Лобковец Н. Что случилось с томизмом? От энциклики до Второго Ватиканского собора // Вопросы философии. – 1997. – № 1. – С. 99-106.
10. Неретина С.С. К истории средневековой философии. – Архангельск: Издательство Поморского международного педагогического ун-та им. М.В. Ломоносова, 2003. – 368 с.

11. Бичко Б. Генеза антропологічних концепцій католицької філософії. – К.: Видавничий центр ВАТ УкрНДПШС, 1999. – 238 с.
12. Малиновська О.С. Проблеми соціальної філософії у творчості Жака Марітена: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004. – 169 арк. – Бібліогр.: Арк. 155-169.
13. Зеньковский В.О. Основы христианской философии. – М., 1996. – 97 с.
14. Стокяло В.А. Гносеология Фомы Аквинского и ее интерпретация западно-германскими неотомистами: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. философ. наук. – М, 1967. – 15 с.

А.А. Руснак

Религиозно-философская концепция Этьена Жильсона в контексте развития Западной философии

В статье анализируются современные научные трактовки взаимоотношений таких явлений, как «религиозная философия» и «общая философия». Определяется место и структура религиозно-философской концепции Э. Жильсона, французского томиста XX в., в контексте развития всей Западной философии.

A.A. Rusnac

Religiously Philosophical Conception of Et'en Zhil'son in the Context of Development of Western Philosophy

The modern scientific attempts of understanding of mutual relations of such phenomena as religious philosophy and general philosophy are analyzed. The location and general structure is determined religiously philosophical conceptions of E. Zhil'son the French thomist of XX century, in the context of analysis of development of all Western philosophy.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2009.